

De kwestie aangeroerd

Niki van der Wielen Bij 'onderwaterarcheologie' zie ik duikers in groenblauwe diepten waar zonnestralen slechts gefilterd doordringen. Voorzichtig trappelend bergem ze een wrak van een schip dat eeuwen geleden is vergaan. In werkelijkheid houdt onderwaterarcheologie veel meer in dan alleen het vinden en onderzoeken van interessante objecten. Het is een tak van archeologie die sterk in ontwikkeling is en die aandringt op normen en regels ter bescherming van de schatten onder water.

Door de razendsnelle ontwikkeling van de techniek bestaat het gevaar dat goedbedoelende amateuronderzoekers of schatgravers de archeologische vindplaatsen verwoesten. Omdat archeologie onder water bij uitstek een internationaal fenomeen is, is het een zware klus om regels te maken die toepasbaar zijn op en acceptabel zijn voor de hele internationale gemeenschap. Bovendien hebben de meeste nationale overheden nog geen goede, op onderwaterarcheologie toegespitste regelgeving. Tot voor kort zag bij voorbeeld de Nederlandse overheid het belang niet van speciale regelingen voor het erfgoed onder water. In 1985 werd de Nederlandse Monumentenwet eindelijk van toepassing op het Nederlandse water, waarna de onderzoekers pas in 1994 een plaats kregen in een eigen instituut: het Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwaterarcheologie (NISA), onderdeel van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB).

Sinds 1996 bestaat het ICOMOS-*Charter* voor bescherming en beheer van het culturele erfgoed onder water. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) is een non-gouvernementele organisatie met als werkerterrein de monumentenzorg in de breedste zin van het woord. Het *Charter* is bedoeld om beleidsmakers en archeologische organisaties uitgangspunten te bieden voor afspraken over uitbating van erfgoed in internationale

wateren. Het is het enige internationale document over erfgoed onder water. Bescherming van het archeologisch erfgoed in het algemeen valt onder een verdrag van de Raad van Europa uit 1969. Groot manco hiervan is dat erfgoed onder water buiten beschouwing blijft. In het herziene verdrag van 1992, het Verdrag van Malta, is dat anders.

Door de Nederlandse parlementaire behandeling van deze herziening is er extra aandacht voor dit onderwerp.¹ Op 30 september was er een studiemiddag bij de Boekmanstichting en *NRC-Handelsblad* wijdde op 2 oktober 1997 een themabijlage aan archeologie met daarin aandacht voor het Verdrag van Malta. De bijlage opent met een kaart van de ROB waarop plaatsen zijn aangegeven waar waarschijnlijk waardevolle archeologische elementen liggen. De kaart kent nog twee witte vlekken, de Flevopolder en de zuidwestpunt van Friesland, maar verder geven de vele bootjes aan dat Nederland veel scheepswrakken verbergt. Alleen in de meren, de Waddenzee en de Noordzee staan geen bootjes. Zou daar niets interessants liggen?

De discussie

De studiemiddag bij de Boekmanstichting was een initiatief van de Nationale UNESCO Commissie. Ongeveer twintig deelnemers die beroepsmatig betrokken zijn bij onderwaterarcheologie gaven hun visie op het 'onderwaterarcheologisch' onderzoek. De middag werd ingeluid door Thijs Maarleveld (hoofd van de afdeling Archeologie onder water, ROB) en Els van Eyck van Heslinga (adjunct-directeur van het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam). Hieronder volgen hun teksten in bewerkte vorm. Vooraf nog twee kwesties die uit de besprekingen naar voren kwamen.

Gefascineerde amateurs en winstzoekende schatgravers vernielen veel vindplaatsen en

Niki van der Wielen

was in 1997 stafmedewerker bij de Boekmanstichting

arme landen gaan nogal eens overstag voor riantere economische vooruitzichten die de laatsten bieden. Maar in de discussie bleek dat duikende vrijwilligers, met hun schat aan kennis, ook vruchtbaar kunnen zijn voor het onderzoek, als hun werkzaamheden maar worden geleid en als er gebruik wordt gemaakt van hun kennis en vaardigheden. En de praktijk van recent onderzoek in Sri Lanka leert dat belangrijke archeologische vindplaatsen ook beschermd kunnen worden door ze als toeristische attracties te exploiteren: wanneer de plaatselijke bevolking er baat bij heeft dat de opgraving in goede staat blijft, zullen er minder snel plunderingen of vernielingen plaatsvinden.

De bespreking maakte ten tweede duidelijk dat de gebrekkige regelgeving ook te wijten is aan het gebrek aan definities. Wat valt onder het erfgoed onder water, welke voorwerpen moeten juridisch worden beschermd? Onderwaterarcheologen, beleidsmakers maar ook kunsthandelaren (wat mag worden verhandeld?) zullen moeten werken aan overeenstemming over de definities, al was het maar omdat er zelfs geen definitie blijkt te zijn over wat een echte onderwaterarcheoloog is. Piraten die met de modernste apparatuur de zeeën afschuimen betrekken bij hun werk archeologen die door hun vakbroeders niet voor vol worden aangezien: 'geen echte archeologen'. Hoe dan ook, hier komt een echte.

Noot

1. Afgelopen oktober overlegde de Tweede Kamer met staatssecretaris Nuis over de goedkeuring van het Europees Verdrag inzake de bescherming van archeologisch erfgoed (het Verdrag van Malta).

Bibliografische gegevens

Wielen, N. van der (1997) 'De kwestie aangeroerd'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, nr. 34, 428-429.

Liever kennis dan erudiete schatgraverij

Thijs Maarleveld Lange tijd was de bodem van zeeën en binnenwateren maagdelijk gebied, vrijwel onverstoord door mensenhanden. Er zijn wel resten van menselijke activiteit: overblijfselen van scheepvaart en van havenwerken en landgebruik in gebieden die door stijging van de zeespiegel onder water zijn komen te liggen. Maar anders dan op het land zijn die resten tot nog toe onberoerd gelaten. Dat maakt onderwaterarcheologie uniek.

De overblijfselen op de bodem van de zee oefenen een bijzondere aantrekkingskracht uit. In een snel tempo worden de zeeën en binnenwateren verkend, stap voor stap dieper, maar ook steeds fijnmaziger. De mogelijkheden tot exploratie worden enerzijds steeds groter en anderzijds komen ze binnen het bereik van steeds meer mensen. Problemen, uitdagingen en perspectieven genoeg dus.

Inbraken in het unieke archeologische archief zijn onvermijdelijk. De overvloed aan voorwerpen maakt mensen rücksichtslos en blind voor het feit dat er kwetsbaar materiaal tussen zit, waarvan de samenhang zeer belangrijk is. Zo verkent de avonturier Bob Ballard de diepere randen van het continentaal plat in de Middellandse Zee, onderzoeken duiksportorganisaties uit Den Haag en Great Yarmouth steeds grotere stukken Noordzee (en komen elkaar op mooie zomerdagen halverwege tegen), organiseren Duitse vakantieduikscholen onderzoekstrips langs de Kroatische kust om verdronken klassieke paleizen op te sporen en biedt westers avontuurtoerisme reizen naar de Malediven waarin duiken naar een achttiende-eeuws VOC-wrak op het programma staat.

De geschiedenis herschreven

Vindplaatsen onder water zijn eeuwenlang met rust gelaten. Bovendien zijn het in belangrijke mate onbekende kennisbronnen met een hoge informatiedichtheid, die andere gegevens

bevatten dan men elders kan aantreffen. Daarom bieden deze bronnen materiaal dat aanleiding kan geven tot wezenlijke bijstelling van het geschiedverhaal. Dat geldt uiteraard voor die perioden waarvoor archeologie de enige informatiebron is. Echter ook voor jongere perioden.

Bijvoorbeeld, voordat de onderwaterarcheologie zijn steentje bijdroeg, beschouwde men de opkomst van de landbouw in Europa als *Ex Oriente Lux*. In het oosten grootse culturen, met grootse cultuuruitingen en in Europa een slap aftreksel van boerengemeenschappen die op z'n hoogst aan de periferie nog contact hadden met cultuur. Door onderzoek in de Italiaanse en Zwitserse Alpenmeren en de meren in het Zuid-Duitse Alpenvorland is dat beeld bijgesteld. We weten nu bijzonder veel over de cultuuruitingen in Midden-Europa en de zogenaamde paaldorpen blijken geen simpele hutjes te bevatten maar ingewikkelde bouwwerken met plastische wandversieringen.

De bronstijdschepen van Kaap Gelidonya en Ulu Burun bij Ka in Zuid-Turkije geven volstrekt nieuw inzicht in handel, industrie en culturele uitwisseling. Hier te lande biedt de opgraving 'Scheurak SOI' in de Waddenzee nieuw inzicht in allerlei aspecten van het maatschappelijk leven in de zestiende eeuw en hebben we op een hele reeks vindplaatsen informatie verzameld over de aanpassing van scheepsbouwwijzen aan het begin van de Nieuwe Tijd. Dit is een goed voorbeeld van hoe archeologisch onderzoek van een nieuw type bron met een eigen archeologische bronnenkritiek kan bijdragen tot het 'herschrijven' van het geschiedverhaal, niet alleen technisch, maar ook sociaal en conceptueel.

Erudiete schatgraverij

Hoewel de voorwerpen al gauw de meeste aandacht krijgen, is juist de vindplaats van

groot wetenschappelijk belang. De fascinatie voor de voorwerpen zet de archeologie onder water steeds terug op het niveau van oudheidkunde in de zin van antiquarisme dat past in het culturele klimaat van de helft van de vorige eeuw, maar niet in het huidige cultuurbeleid. Hiervoor zijn twee verklaringen: het economische belang van de voorwerpen en de neiging archeologen vooral te zien als leverancier van leuk illustratiemateriaal.

Het geschiedverhaal wordt in het algemeen geschreven op basis van schriftelijke bronnen. Het besef dat ook voorwerpen een historische bronkwaliteit hebben is weliswaar enigszins doorgedrongen, maar dan vooral als hulpmiddel tot verbeelding, tot inleving. Een groot historicus als Fernand Braudel die het woord *archéologie* gebruikt voor de chirurgische, anatomische analyse van de samenleving lijkt het materiële, net als de omgeving en het landschap ook steeds eerst en vooral als hulpmiddel voor inbeelding te gebruiken en dat heeft de huidige generatie geschiedbeoefenaren zeker sterk beïnvloed. Die inbeelding, daar is natuurlijk niets op tegen, maar men gaat te gemakkelijk voorbij aan de bijzondere kentheoretische aspecten van de archeologische kennisbron, die niet zozeer een vertaalslag biedt voor hetgeen men uit andere bronnen al weet, maar die heel eigen informatie oplevert. Benadert men een vindplaats vanuit dat perspectief dan moet de totale kennisbron gaan boven het antiquarisme, boven erudiete schatgraverij.

De tweede oorzaak is de misvatting dat de waarde van hetgeen zich onder water bevindt eerst en vooral van economische waarde is. Naast 'schateiland', piratenschatten en kruisjes op een kaart, is wrakduiken archetypisch voor de droom om zich met een klein stukje 'eerlijke' arbeid voor altijd onbepaalde rijkdommen toe te eigenen. Het is dezelfde droom die vele duizenden mensen een

ellendig bestaan in de goudvelden heeft ingejaagd. Het valt niet te ontkennen dat de verzamelende kunst- en antiekhandelaren die in de vorige eeuw naar de Oriënt reisden om te beginnen al rijk waren en er meestal niet armer op werden. En ook niet dat opduiken van erfgoed schatgravers in uitzonderingsgevallen geen windeieren heeft gelegd. Wat wel te ontkennen valt, is dat dat de meest wezenlijke betekenis van het onderwatererfgoed is.

Bovendien zijn het steeds avonturiers uit Zweden, Noorwegen, België, Frankrijk, Zuid-Afrika, Australië of Singapore die het met staten uit armere landen, zoals Vietnam, de Filipijnen, Maleisië, Kaapverdië, Mozambique op een akkoordje gooien. Zij brengen geld en economische activiteit mee en wijzen op de economische waarde van het erfgoed onder water, echt of vermeend, met voorbijgaan aan de intrinsieke waarde die het erfgoed kan hebben.

Het is gemakkelijk naar de boosdoeners te wijzen, maar het wezenlijke probleem ligt natuurlijk niet daar. Het ligt in het wanbegrip dat de wezenlijke waarde van het archeologisch erfgoed niet wetenschappelijk zou zijn, maar economisch.

Afstemming van beleid

Overal ter wereld gelden normen over de wijze waarop moet worden omgegaan met archeologisch erfgoed met bijzondere wetenschappelijke waarde. De UNESCO heeft daarin een belangrijke rol gespeeld. De waarde overstijgt immers veelal het nationale belang. Al in 1956 stelde de UNESCO in New Delhi een code voor de internationale archeologie vast. Later, in 1972, is de Werelderfgoedconventie tot stand gebracht die voorziet in een uitzonderlijke bescherming van topmonumenten en -sites.

De verantwoordelijkheid om de normen te handhaven ligt bij de soevereine staten. Meestal zijn die vastgelegd in de nationale

monumenten- en erfgoedwetgeving. Zodra echter sprake is van lokaties onder water wordt de geldigheid van die normen en waarden en de noodzaak ze toe te passen haast automatisch in twijfel getrokken. Dit gaat niet alleen op voor de internationale wateren, maar ook voor water dat volledig en exclusief binnen de rechtsmacht van een staat valt. Men ziet kennelijk het mysterieuze dat zich onder water afspeelt nog steeds niet als een belangrijke kennisbron waarvoor het erfgoedbeleid geldt, maar als een *Fundgrube* waar af en toe bijzondere objecten uit los te halen zijn. Over die voorwerpen wil men graag bijzonder erudiet doen. Aan het feit dat tweehonderd jaar archeologiebeoefening heeft geleerd dat de context het meest waardevol is, dat alleen samenhangende documentatie tot nieuwe kennis leidt, gaat men gemakkelijk voorbij.

Toch valt een geleidelijke verandering te bespeuren. Het Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed, het Verdrag van Malta, speelt daarin een belangrijke rol. Het bepaalt bijvoorbeeld dat de staten die deelgenoot worden aan de conventie zich expliciet binden aan de behandeling van archeologisch erfgoed 'als archeologisch erfgoed', ongeacht de wijze en het gebied waarin het erfgoed zich bevindt: op het droge, onder water of onder water in een gebied waar beperkte zeggenschap geldt.

Voor Nederland betekent dit onder andere dat het niet meer de ogen kan sluiten voor wrakkenroof op de Noordzee en dat het zich bindt het Verdrag en de Nederlandse Monumentenwet analoog toe te passen bij vergunningplichtige activiteiten in het gehele deel van de Noordzee waar het zeggenschap heeft. Nederland bindt zich ervoor zorg te dragen dat archeologisch onderzoek op wetenschappelijke grondslagen, door gekwalificeerd personeel wordt uitgevoerd. Het Verdrag van Malta zal het kader voor

monumentenzorg dusdanig versterken dat implementatie voor de onderwaterzorg grote gevolgen zal hebben.

Parlementair overleg

Verwarrende regels in het internationaal recht, nadruk op economische rechten eerder dan op culturele verantwoordelijkheden, beleid dat in het ene land haaks staat op de vrijheden of restricties in het andere - het levert een warboel op die uitsluitend op te lossen valt als het primaat van het erfgoed als informatiebron voor de wereldgeschiedenis wordt gesteld. De discussies op politiek niveau die nu in Nederland spelen, kunnen daar misschien een bijdrage aan leveren.

Patijn en Nuis hebben in een overleg met de Kamer over het buitenlands cultureel erfgoedbeleid gesproken over een beleidskader op basis waarvan samenwerkingsprojecten in de internationale erfgoedzorg kunnen worden opgezet. Daarbij wordt in het bijzonder gedacht aan dat erfgoed dat zich ver van Nederland bevindt, maar dat toch een bijzondere betekenis heeft voor de Nederlandse geschiedenis of het 'Nederlandse' aandeel in de wereldgeschiedenis. Dat is nadrukkelijk niet exclusief. Dit erfgoed heeft altijd waarde en betekenis voor het land en de cultuur waarin het ingebed is geraakt. Een kernbegrip in de benadering is dan ook 'gemeenschappelijk erfgoed', erfgoed waar meer partijen het belang van inzien.

Bij het onderzoeken van dat gemeenschappelijk erfgoed treedt Nederland niet in de soevereine verantwoordelijkheid van andere staten, maar deelt het wel de zorg. Schepen die onder Nederlandse vlag varen mogen een stukje Nederland zijn, lang geleden gezonken schepen zijn daaraan slechts een herinnering. Of het nu om archieven gaat, gebouwde monumenten die verlaten zijn of hergebruikt of archeologisch erfgoed onder of boven water, het is erfgoed en zal als erfgoed

worden benaderd, met dezelfde uitgangspunten die ook hier te lande voor de uiteenlopende categorieën gelden. De waarde als kennisbron is voor archeologisch erfgoed zwaarwegend. Dat die benadering ook van partners in dit beleid wordt verwacht spreekt voor zichzelf.

Dichter bij huis speelt het beleid met betrekking tot de Waddenzee. In de afgelopen vijftien jaar is duidelijk geworden dat de Waddenzee in haar natuurlijke dynamiek een ongekend aantal schepen uit de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd niet alleen heeft doen zinken, maar ook door conserverende processen - zuurstofdichte afzegeling in fijne sedimenten - in een ongekend goede staat heeft weten te behouden. Daar komt bij dat we tegenwoordig die dynamiek in stand willen houden: geen inpoldering of luchthavens in de Waddenzee; geen delfstofwinning; zeker niet vanuit het gebied zelf. Het is daar dus mogelijk om het behoud en beheer van die grote concentratie archeologische vindplaatsen in te passen in het ruimtelijk en in het gebruiksbeleid. Het waddengebied is voorgedragen voor bescherming door de Werelderfgoedconventie.

De binnenlandse aanpak en de opstelling naar buiten moeten voortdurend op elkaar worden afgestemd. Welke norm kan daarbij worden gehanteerd? Dat de vondsten bijzondere betekenis hebben voor onze kennis van het verleden, dat zij het reeds bekende illustreren, of dat losse voorwerpen door avontuurlijke duikers ter veiling worden aangeboden? Zijn het uitsluitend begerenswaardige verzamelobjecten? Op archeologen rust de taak het belang van onderwaterarcheologie als kennisbron met voorbeelden te staven. Op de UNESCO rust de lastige taak een gemeenschappelijk systeem te vinden waarmee dit prachtige erfgoed niet alleen kan worden ontsloten, maar vooral eenduidig erkend en beschermd.

Thijs J. Maarleveld

studeerde geschiedenis en archeologie in Leiden en Amsterdam. Hij was in 1997 hoofd van de afdeling Archeologie Onder Water (AAO) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Daarnaast doceert hij onderwater- en scheepsarcheologie aan de Rijksuniversiteit Leiden.

Bibliografische gegevens

Maarleveld, T.J. (1997) 'Liever kennis dan erudiete schatgraverij'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, nr. 34, 429-433.

Kanttekeningen bij de officiële leer

Els van Eyck van Heslinga Onderwaterarcheologie is een nog betrekkelijk jonge loot aan de stam van het onderzoek naar ons verleden. De discussie over de definitie van het erfgoed onder water en de bescherming ervan in nationaal en internationaal verband is pas begin jaren zeventig goed op gang gekomen. Vanaf die tijd hebben de onderwaterarcheologen een zware strijd moeten voeren: tegen duikers die slechts uit zijn op spectaculaire en winstgevendere vondsten, tegen de Nederlandse overheid die niet ongevoelig blijkt voor het geldelijk gewin dat concessies op sommige scheepswrakken opbrengen, tegen beoefenaars van andere historische vakgebieden die de betekenis van de bronnen onder water niet op waarde weten te schatten. Thijs Maarleveld voert deze oorlog eigenlijk nog steeds, zo blijkt uit zijn verhaal. De vraag is of dat nodig is. Zijn redenering volgend zet ik vraagtekens bij enkele van zijn uitspraken.

Nog steeds oorlog?

Het is een feit dat onderwaterarcheologie een snel expanderend terrein is als gevolg van de technische vooruitgang. Wat vroeger onbereikbaar was, kan iedereen tegenwoordig opduiken, zij het dat het nog steeds wel een flinke investering vergt. Deze ontwikkeling is mijns inziens niet te stuiten. Onderwaterarcheologen moeten dan ook niet de ogen ervoor sluiten, maar juist ermee leren omgaan. De boosdoeners afdoen als misdadigers en verder overgaan tot de orde van de dag zet geen zoden aan de dijk.

Dat bestudering van het bronnenmateriaal uit het onderwateronderzoek tot nieuwe inzichten leidt met betrekking tot het beeld van de geschiedenis moge juist zijn, ik wil de betekenis ervan toch enigszins relativiseren. Het is maar een van de vele disciplines van geschiedbeoefening, niet belangrijker of onbelangrijker. Vragen kunnen aan de hand van

onderwaterarcheologisch onderzoek een antwoord krijgen, maar ook historici en historisch letterkundigen dragen vanuit hun eigen wetenschap antwoorden aan.

En natuurlijk kunnen bronnen het best in hun eigen context worden gedocumenteerd. Dat is een algemeen en begrijpelijk gegeven. Het lijkt mij echter onjuist te suggereren dat vondstcomplexen onder water vrijwel de enige 'zuivere' documentatiewaarde opleveren. In de archivaliek bij voorbeeld komen vele verzamelingen voor in de typische opbouw waarin zij oorspronkelijk tot stand kwamen. Dat zij de fysieke omgeving van hun ontstaan meestal verlaten hebben, doet niets af aan de relevantie voor het beoordelen van de betekenis van die archieven. Datzelfde geldt voor een groot aantal objectverzamelingen. Het is heel goed mogelijk een navigatie-instrument als een jacobsstaf juist in te schatten, ook al bevindt deze zich in een museumdepot en niet meer in de kajuit van een stuurman. Het verlies van de fysieke context hoeft in dit geval niet te leiden tot minder goede documentatie van de jacobsstaf. Historici weten immers heel wat over de inhoudelijke context, namelijk de ontwikkeling van navigatie-instrumenten in het algemeen.

Documenteren zie ik overigens als een fase die vooraf dient te gaan aan meer abstract onderzoek. Als de archivaris klaar is met zijn beredeneerde inventaris, gaat de historicus ermee aan de slag op basis van zijn onderzoeksvragen, die de fysieke context van de bronnen overstijgen. De context is dan slechts een van de vele gegevens waarmee de onderzoeker rekening moet houden.

Economische waarde is echte waarde Maarleveld wijst op het belang van de totale kennisbron, de vindplaats als geheel. Hoor ik hierin niet een beetje de frustratie over de miskennis van de waarde van objecten als bron van kennis? Historici gebruiken schrifte-

lijke bronnen, zij zijn niet getraind in het gebruik van voorwerpen als bron. En dat hoeft ook niet: daarvoor zijn er de archeologen, de museumconservatoren, de kunsthistorici. Voortredenerend op wat ik net te berde bracht over het traject documenteren en onderzoeken, zou een object uit een onderwaterarcheologisch vondstcomplex in de context van een niet-archeologische vraag een heel andere betekenis kunnen krijgen. Dat is afhankelijk van de doelstelling van het onderzoek. Het lijkt mij wetenschappelijk gezien niet wenselijk om onderzoeksvragen aan te passen aan de bron. De dagboeken van de dames Swellengrebel en Lammens, die in de achttiende eeuw op VOC-schepen als passagiers meevoeren, kregen bij voorbeeld juist door de combinatie van historisch-letterkundige en maritiem-historische aspecten hun meerwaarde.

Bescherming en behoud staan centraal in de discussie over onderwaterarcheologie. Misschien moeten wij ons eens afvragen of per se alles moet worden behouden. Een zekere terughoudendheid zou goed zijn en geheel in lijn met de nieuwe Collectie Nederland-gedachte.

Interessant is ten slotte de door Maarleveld besproken economische waarde van het erfgoed onder water. Hij voegt daaraan toe: 'echt of vermeend'. Ik zou zeggen: de economische waarde lijkt mij wel 'echt' zolang de naar boven gehaalde voorwerpen geld opbrengen. Dat doen ze en zullen ze blijven doen, want dergelijke voorwerpen hebben een enorme emotionele waarde. Wrakken en wrakvondsten zijn altijd met drama verbonden, vaak ook met menselijk leed, waarvoor veel geld wordt betaald. Brokken steenkool uit de 'Titanic' zijn goud waard! Dat dit soort zaken een 'intrinsieke' waarde heeft - gemeenschappelijk erfgoed is en behoort te worden beschermd - is een kwestie van (kennelijk) moeizame voorlichting. Misschien zou op dit punt veel harder aan de bel moeten worden getrokken. Niet slechts naar buiten

treden wanneer een reactie gevraagd wordt naar aanleiding van een spectaculaire ontdekking van een avonturier, maar actief een eigen visie uitdragen. En daarmee kunnen we dicht bij huis beginnen, want onze eigen overheid is sterk verdeeld in de houding tegenover onderwaterarcheologie. Zo ontvangen wij bij het Scheepvaartmuseum in Amsterdam iedere maand wel een brief van vage firma's die ons mededelen dat zij van de Nederlandse overheid een concessie hebben gekregen om een wrak op te duiken. In sommige gevallen blijkt dat juist te zijn! Conclusie: er bestaat bij onze eigen overheid geen idee van enige 'intrinsieke' waarde van ons erfgoed, laat staan van een integraal beleid op dit gebied. In dit opzicht is de oorlog inderdaad nog in volle gang.

Integrale aanpak

In oktober 1997 was het internationale cultuurbeleid van Nederland aan de orde. Wat ik mis in de plannen, is een integrale visie op geschiedonderzoek. Er zijn vele soorten bronnen die tezamen bestudering van het verleden mogelijk maken. De zienswijze als zouden schriftelijke of archivalische bronnen de enige of de belangrijkste zijn, is allang achterhaald. Denk eens aan de enorme fotografische, film- en audiocollecties, aan de vele uitingen van beeldende kunst, aan de erfenis op letterkundig gebied, aan de gebouwen en aan het roerend erfgoed boven de grond, in de bodem of onder water. Voor een integrale bestudering van de geschiedenis zijn verder elementen uit de economie, sociologie en de gedragswetenschappen van belang.

Nog niet zo lang geleden waren er mensen die kennis en vaardigheden op al deze terreinen in hun eentje beheersten. Maar sinds de Tweede Wereldoorlog is de wetenschappelijke bestudering van het verleden in een stroomversnelling geraakt. Specialismen leidden tot versnippering van kennis, vergaande

Els van Eyck van Heslinga

was in 1997 adjunct-directeur/hoofd van de collectie van het Nederlands Scheepvaartmuseum te Amsterdam.

kennis op deelgebieden. Ik zeg niet dat dit slecht is, integendeel, maar het staat tot nu toe wel een integrale aanpak in de weg. Onderzoekers zijn de weg tot elkaars kennis kwijt geraakt. De laatste tijd zijn er wel enkele voorbeelden van een kerende beweging. Onderwaterarcheologen bestuderen nu ook historische bronnen, historici letterkundige bronnen en soms werken meerdere disciplines samen aan projecten, zoals Lodewijk Wagenaar (historicus met een museale invalshoek) en Robert Parthesius (historicus, gericht op bronnenonderzoek) op Sri Lanka.¹

Hier ligt een prachtige kans. De huidige overheidsplannen op het terrein van ons buitenlands cultureel erfgoed gaan uitsluitend over de gebieden waar wij vroeger via onze grote handelscompagnieën contacten mee hadden. Het lijkt wel of de tekst is geschreven met in het achterhoofd zo'n leuk klein deeltje uit de Patria-reeks uit de jaren dertig.² Geen woord over het andere Nederlandse erfgoed overal in Europa en elders in de wereld. Ook de beperkte opvatting van het erfgoed is opvallend. Wel de monumenten, de archieven en de archeologie onder water, maar niets over het roerende erfgoed. Er is kennelijk een keus gemaakt, maar wij horen niet waarom en hoe.

Wordt het niet eens tijd voor de overheid om een duidelijke doelstelling te verwoorden, een integrale missie oftewel 'wat wil ik met mijn geld bereiken'? Na de beschrijving van een algehele visie, kunnen, op grond van een beredeneerde keuze, enkele concrete thema's (met een scherp omlijnd einddoel) worden gedefinieerd, die zowel een geografische als een chronologische afbakening hebben. Aan een dergelijk onderzoeksproject moeten zoveel mogelijk disciplines deelnemen, in harmonieuze samenwerking. En de onderwaterarcheoloog is daarin een gewone partner, naast al die anderen: hét bewijs dat de onderwaterarcheologie volwassen is en zichzelf heeft bewezen.

Noten

1. Parthesius, R. en L. Wagenaar (1997) *Dossier: Galle, voormalige VOC-vestiging in Sri Lanka. Werkterrein voor Nederlands-Srilankaanse samenwerking: 'monumenten, wrakken en archieven'*. Dossier.
2. De *Patria-reeks* met als ondertitel: 'Vaderlandsche Cultuurgeschiedenis in monografieën' was in de jaren dertig en veertig een populaire uitgave.

Bibliografische gegevens

Eyck van Heslinga, E. van (1997) 'Kanttekeningen bij de officiële leer'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, nr. 34, 433-435.